

CERCETĂRI ETNO-SOCIOLOGICE ÎN COMUNITĂȚILE ROMÂNEȘTI DE DINCOLO DE BUG (II)

Tot pregătiri ...

Majoritatea celor selectați pentru această „expediție”, au făcut parte din cadrul școlii sociologice a profesorului Dimitrie Gusti, cu vastă experiență în cercetările de teren: opt, din acest total de optsprezece „echipieri”, fuseseră comandanți în cadrul Serviciului Social.

Avîndu-se în vedere condițiile deosebit de grele de lucru, determinate nu numai de starea de război, dar și de faptul că ne aflam pe un teritoriu străin — dincolo de Bug — și că trebuia să ne desfășurăm activitatea de cercetare pe un spațiu imens, I.C.S.-ul a propus, inițial, să se întocmească doar unele monografii sumare asupra așezărilor românești investigate și nu un recensămint complet al populației românești. Trebuia, deci, să culegem cât mai multe date cu privire la istoricul acestor localități: cînd, de unde și în ce împrejurări s-au așezat acolo comunitățile românești, urmînd ca, pe baza tuturor elementelor de înregistrare și cercetare sociologică de pe teren, să se întocmească o monografie de ansamblu, a tuturor enclavelor românești răslețite în acest parcă de necuprins spațiu geografic. Această centralizare a fost efectuată numai în parte, și anume numai după ce au fost adunate, la București, materialele primului an de cercetare pe baza cărui s-a putut întocmi o *primă hartă* cu localitățile românești cuprinse între fluviul Bug și Nipru, fără așezările de pe coasta Mării de Azov, fără Caucaz și bazinul carbonifer al Dombasului și chiar fără Crîmeea sau așezările din preajma Kievului, precum și un *tabel* cu cele mai frecvente nume de familie din 25 de localități deja inventariate din așa-numita „însulă” românească de pe malul stîng al Bugului, inventariate în primul an de cercetare pe teren.

Concret, în ce consta activitatea de cercetare a echipei:

1. Înregistrarea fiecărei familii de români băștinași pe formulare „tip”, care cuprindea numele și prenumele capului de familie și, în ordine, numele tuturor membrilor familiei respective. Pentru soții, o rubrică trebuia completată și cu numele de fată; apoi vîrsta, sexul, starea civilă, naționalitatea pe care și-o declară fiecare membru al familiei respective, profesia, ocupația, studiile, locul unde se află fiecare membru din familie (în varianta că nu se află în localitate), la fel pentru familiile mixte.

2. Înregistrarea capului de familie care se afla în localitate pe un alt formular-borderou — cu lista de alimente primite din partea echipei precum și semnătura de primire a acestora.

3. Culegerea de producțiuni folclorice.

4. Întocmirea unor monografii sumare a satelor respective.

5. Colectarea de informații orale de la bătrînii satelor referitoare la posibila existență a unor comunități românești.

La cererea noastră, Dr. Anton Golopenția a fost de acord să ne organizăm singuri pe echipe, după preferințe. Astfel, s-au format următoarele echipe:

- I. Mihai Levente, Ștefan Popescu și Anton Rațiu, repartizați în comuna Alexandroevca, județul Vosnesensk;

- II. Nicolae Betea, Dumitru Corbea, Corneliu Mănescu și Constantin Pavel, repartizați în orașul Vosnesensk, capitala județului cu același nume;

- III. Dr. Ovidiu Birlea, dr. Traian Georgescu, dr. Gheorghe Betegan și dr. Eugen Seidel, repartizați în comuna Constantinovca, județul Vosnesensk;

- IV. Dan Duțescu, dr. Nicolae Dunăre, Gheorghe Popescu și Tudor Alexandru Stoianovici, repartizați în comuna Bulgarea, județul Vosnesensk;

- V. Ioan Apostol, Gheorghe Bucurescu și Nicolae Economu, repartizați în orașul Novaia Odesa, județul Nicolaiev.

Nu a fost ușor

Cum condițiile de viață și de muncă erau din cale afară de grele, rînd pe rînd unii dintre colegi îmbolnăvindu-se, alții nemaiputînd rezista psihic, s-au înapoiat la București. Așa se face că, după aproximativ un an, am rămas numai eu împreună cu Constantin Pavel care, în cele din

urmă a plecat și el la București. Înainte însă de a pleca la București, după terminarea orașului și a unei părți a județului Kirovograd, Constantin Pavel a fost repartizat în Crimeea. Ajutorul lui a fost învățătorul Alexandru Cerpica, din comuna Alexandrovca, județul Vosnesensk. Il cunoșteam din timpul când am lucrat în comuna lui natală Alexandrovca, fiind, așa cum am arătat mai sus, prima comună unde am fost repartizat împreună cu Mihai Levente și Ștefan Popescu.

După terminarea lucrărilor în județele Vosnesensk, Pervomaisk și Znamenka, am continuat, de unul singur și fără ajutoare locale, lucrările în câteva așezări din județul Kirovograd, ca apoi, în totalitate, județele Krivoirog, Dnepropetrovsk, Zaporoje, Melitopol, Berdiansk, Mariupol, Taganrog, până în Caucaz precum și bazinul carbonifer al Dombasului și anume județul Stalino, astăzi județul Donețk.

Numai începând din orașul și județul Melitopol, la circa 40 de km nord de coasta Mării de Azov, l-am avut ca însoțitor voluntar pe colonistul român Gavril Pintilie, născut în comuna Dunaievca, dar locuitor al orașului Melitopol. Acesta m-a însoțit pretutindeni în celelalte județe începând cu Melitopolul și până la terminarea lucrărilor, când, împreună cu întreaga Dunaievcă și o bună parte din românii locuitori ai orașului reședință de județ, Melitopol, au fost recolonizați în sudul Basarabiei, și anume în comuna Sărata din Județul Cefatea Albă.

În toată această lungă perioadă eu am rămas singur în întregul spațiu necercetat încă, după plecarea la București a colegilor mei, am fost vizitat, periodic, de către Dr. Anton Golopenția care a apreciat curajul și tenacitatea mea. Dar, recunoștința acestui deosebit și minunat om care a fost Anton Golopenția, pentru rezistența mea morală și pentru ambiția de a duce la bun sfârșit munca începută, se manifesta printr-o atenție și grijă părintească față de mine.

Am petrecut multe nopți în aceeași încăpere modestă de țară împărțindu-ne borsul din sfeclă pe care ni-l servea gazda noastră fie de români, fie de ucraineni... Iar dacă în încăperea respectivă era un singur pat, era cu neputință să-l conving să se culce cu gazda primitoare. El se culca pe o laviță din lemn fără nimic pe ea și, dacă nu avea cu ce să-și acopere trupul, îmbrăcat, se acoperea cu un ziar. Dar s-a întâmplat ca în camera respectivă să nu se afle nici măcar o laviță. Atunci se culca pe pardoseala din pământ, peste un ziar, iar peste el alt ziar...

Se preconiza chiar să cercetăm satele românești de prin jurul Kievului precum și satele românești din Iugoslavia, unde existau peste trei sute de mii de români ca și pe cele din Bulgaria... Și cite alte vise nu ne stăpîneau sufletul.

Acolo, în acel spațiu, nu munca de cercetare era grea. Această muncă mă pasiona până aproape de contopire. Drumurile erau grele. În Ucraina aproape că nu există păduri — mai cu seamă până către munți. Drumurile, după fiecare ploaie, sînt impracticabile, nefiind asfaltate sau măcar pietruite. Te alunzi în noroi când plouă, iar iarna, nu de puține ori, rămîi blocat în vre-un sat cu lunile, așa după cum mi s-a întâmplat în comuna Moldovanca, din județul Pervomaisk, în prima iarnă, când scriitorul Ștefan Popescu încă nu se înapoiase la București. A nins, atunci, câteva zile și câteva nopți alături de abundant leuți se părea că s-au „rupt norii”. La început fără viscol. În ultima zi însă, s-a pornit un vînt năprasnic care a adunat zăpada umplînd toate văgăunile și toate văile. Cînd a încetat să ningă, iar vîntul s-a potolit, nu se mai putea ieși din sat decît cu schiurile. Am rămas blocați în comuna Moldovanca mai bine de două luni de zile. Comandantul neamț — sonderführerul — nu a mai putut ajunge pînă la localitatea noastră. El umbla cu o gabrioleță trasă de un cal (taceaneu). Oamenii au răsufflat ușurați. Cazanele de samănoncă din sfeclă au fost puse în funcțiune. Gazda noastră, Iacob Negrescu, în afară de vacă mai avea și un vițel destul de mare. A insistat să-i impușcă vițelul pînă nu se ispășește cu zăpada ca să-l mîncăm noi în locul neamților. L-am impușcat. Carnea am prăjit-o pe jăratecul din cuptor provenit din tizicul ars. Tizicul este un carburant din bălegă de vacă amestecat cu pleavă și paie. După ce se frămîntă bine, se pune în forme ca de cărămidă, se stivuieste întocmai ca și cărămizile înainte de ardere, și se lasă să se usuce la soare. Pe acolo nu există lemne de foc. Unicul combustibil sînt paiele și tizicul. Focul nu se face în sobe ci în cuptoarele de pline. Pe cuptor dorm copiii sau bătrînii. Acolo e mai cald. Cînd au început colonizările, Iacob Negrescu, împreună cu alte familii din Moldovanca, județul Pervomaisk, au fost recolonizați în sudul Basarabiei, și anume în comuna Saba, astăzi [în] Ucraina.

Românii „extrateritoriali” soliciță repatrierea

După încheierea lucrărilor din acest imens spațiu, primind ajutoare de la București, printre alții pe Dumitru Corbea, Nicolae Economu, Vasile Maca, Corneliu Mănescu etc., ca urmare a sollicitărilor acestor români „transbugieni”, am avut onoarea să organizez repatrierea românilor din unele așezări românești-moldovenești de coloniști în sudul Basarabiei, și anume în localitățile Sărata, Saba, Eigenheim, Paris etc., de unde Hitler a dizlocat pe toți locuitorii acestor așezări, colonizîndu-i în Polonia, întrucît aceștia erau de origine germană.

Pentru bunul mers al lucrărilor de repatriere din Ucraina în sudul Basarabiei, au fost formate de către centrala I.G.S. două comisii: una de recolonizare și improprietărire a țăturor românilor veniți din spațiul de la est de Bug și, a doua, de schimbare a banilor care circulau în Ucraina ocupată de germani (mărci germane; ruble rusești și carbovaneți ucraineni) în lei, pe bază de tabele întocmite în localitățile lor de origine (de unde plecau) înainte de recolonizare, tabele prevăzute cu ștampila și semnătura autorităților locale din Ucraina la valoarea de 60 lei fiecare dintre aceste monede din Ucraina.

De precizat că banii coloniștilor erau adunați în localitățile lor de origine și se depuneau la banca germană din capitala județului respectiv, de unde erau expediați la banca germană din Odeșă pe numele meu. De acolo li ridicam și-i predam Comisiei de schimb, odată cu înmînarea leilor fiecărui dintre ei în parte, care figura pe tabelul respectiv. Această Comisie, după efectuarea schimbului la toți coloniștii, a predat mărcile, rublele și carbovaneții pentru descărcare, Ministerului de finanțe din București, împreună cu tabelele borderon, cu semnăturile de rigoare ale fiecărui colonist în parte, cit și ale membrilor întregii Comisii de schimb.

Cele două comisii își aveau sediul în orașul Cetatea Albă din Basarabia, pe Str. Moncaștro, nr. 2, unde era și locuința mea provizorie.

Componența primei comisii, aceea de repatriere: președinte Anton Rațiu, din partea Președinției Consiliului de Miniștri din București. Membrii acestei comisii erau următorii: colonel Alexandru Ioan, prefectul județului Cetatea Albă; comandantul Legiunii de Jandarmi din același județ; chestorul Poliției de Siguranță și Prim Pretorul plasei centrale din județ.

Componența celei de a doua comisii, aceea de schimbare a banilor: președinte Anton Rațiu, din partea Președinției Consiliului de Miniștri din București; ajutoare: Dumitru Corbea, Nicolae Economu, Vasile Maca și Corneliu Mănescu din aceeași instituție. Membrii: Gheorghe Effimie și Iancu Olteanu, șefi de servicii din Ministerul de Finanțe din București și Drob, controlor șef, Șeful Administrației Financiare a județului Cetatea Albă în calitate de casier al Comisiei de schimb.

Pe lângă Comisia Centrală de Repatriere, cu sediul la Cetatea Albă, au mai fost formate încă trei subcomisii de repatriere, toate trei pe frontieră dintre Ucraina administrată de naziști și Transnistria, administrată de români, prin Guvernământul Transnistriei, guvernator fiind Alexianu. Sediul acestor subcomisii a fost stabilit pe fluviul Bug, în localitățile: Pervomaisk, Vosnesensk și Nikolaiev. Aceste subcomisii aveau exact aceeași structură ca și Comisia Centrală de la Cetatea Albă, adică: cei trei președinți erau tot din cadrul Institutului Central de Statistică din București, în ordine, îi numesc pe următorii: Gheorghe Relegan, Alesandru Vidican și Dr. Uciu Deac, și, la Nikolaiev, Nicolae Economu. Membrii acestor subcomisii fiind prefectii celor trei județe limitrofe din Transnistria cu localitățile de pe malul stîng al Bugului, enumerate mai sus, împreună cu ceilalți salariați din județele respective din Transnistria. Dintre aceste trei subcomisii, numai cea de la Nikolaiev a funcționat permanent, întrucît valul de refugiați se îndrepta cu precădere spre această localitate.

Aceste subcomisii de pe malul stîng al Bugului aveau mandat să trizeze, din marea masă de refugiați, pe toți coloniștii de origine etnică română, pe care să-i îndrume spre Cetatea Albă, la Comisia Centrală de Repatriere și Recolonizare spre a fi repartizați în noile lor case și localități din sudul Basarabiei, după ce Comisia de schimb le va înmîna contravaloarea în lei, a banilor depuși pentru schimbare.

Fiecare familie de români stabiliți în sudul Basarabiei prin recolonizare, a primit, din partea statului român, cite o casă în perfectă stare și cite cinci hectare de pămînt, în satele din care au plecat băștinașii germani, prin colonizare în Polonia.

Numai două au fost așezările românești de coloniști din spațiul geografic de la est de Bug care și-au părăsit în totalitate așezările lor din Ucraina. Aceste două localități sînt următoarele:

1. comuna Moldovanscaia din Caucaz, aflată la 7 km. de gara Krimaskaia, căreia, datorită generalului de Armată Vasiliu Răscanu i s-au asigurat două trenuri pentru transportarea lor în Transnistria, și anume în orașul Rîbnița de pe malul stîng al Nistrului și
2. comuna Dunaievca, aflată la circa 40 de km. sud de Meliopol, capitala județului, și la circa 3 km nord de coasta Mării de Azov.

Pentru această ultimă așezare de români, Nicolae Economu care vorbește bine germană împreună cu semnatarul acestor rânduri, ne-am prezentat la Direcția Generală a căilor ferate din întreaga Europă de est a Marelui Reich, pe atunci aflată în orașul Dnepropetrovsk, unde am fost primiți chiar de Directorul General care, după lungi discuții și insistențe, în ciuda faptului că o parte din trupele germane de ocupație începuseră să se retragă, ne-a dat aprobarea pentru vagoanele necesare nu numai a românilor din comuna Dunaievca, dar și din orașul Meliopol și județ.

Alte mijloace de transport nu am mai putut obține atît din cauza frontului care se apropia, cit și din cauza retragerii masive a hitleriştilor de pe acele teritorii. Așa încît ceilalți colo-

niști au fost nevoiți să se deplaseze cu căruțele proprii sau pe jos, majoritatea dintre aceștia trecând prin punctul de frontieră Nicolaev, adică pe la Subcomisia de triere de pe frontiera dintre Ucraina și Transnistria.

Pentru a li se asigura securitatea transportului românilor îmbarcați la Melitopol, Nicolae Economu a obținut, de la generalul de Corp de Armată Dragalina, o grupă de militari români, pusă sub comanda sergentului Drăghici, care i-a însoțit chiar pînă în noua lor așezare, Sărata din sudul Basarabiei.

Tăria și vigoarea neamului românesc

Așa cum am arătat, patru au fost, inițial, punctele din programul cercetărilor cerute de I. C. S. din cadrul anchetei sociale efectuată în spațiul de la est de Bug. Obligatorii însă au rămas doar primele două puncte la care s-au adăugat, prin forța împrejurărilor, atât colonizarea și împroprietărirea, cât și schimbarea banilor.

Pentru primele două puncte din programul nostru de acțiune, am constatat deja că au fost tipărite formularele „tip”. Celelalte două puncte : culegere de folclor și, eventual, realizarea unei monografii sumare a unora dintre aceste localități extrateritoriale, mai cu seamă după ce a intervenit împușinarea treptată a cercetătorilor cărora le-a lipsit forța fizică și mai cu seamă morală de a-și continua activitatea începută, nu a mai constituit o obligativitate.

Primul meu contact cu coloniștii din Ucraina, din spațiul de dincolo de fluviul Bug, a fost în comuna Alexandrovca din județul Vosnesensk. În această primă așezare românească — „moldovenească” — din acel imens spațiu slav, m-am întâlnit cu tradiția spirituală românească cu care eram familiarizat încă din anii 1936—1939 cînd am făcut parte din echipele studentești multidisciplinare de cercetare sociologică inițiate și conduse de sociologul Dimitrie Gusti, prin satele din Maramureș, Munții Apusenii etc.

Aici, în această primă așezare românească de coloniști, surpriza mea a fost neașteptat de mare. Nu mă puteam gândi, mai înainte, nici măcar o singură clipă că, după o perioadă de aproximativ 160 de ani de la colonizarea acestor români răzleșiți în mijlocul unei imense mase de slavi, să mai găsesc, în cel mai bun caz, în afară de bătrînii satelor, cetățeni care să mai vorbească limba română — graiul moldovenesc, cu care au plecat de pe meleagurile patriei noastre. Trecuseră 160 de ani, adică cinci generații, întocmai timpul care, după destui savanți, ar fi fost suficient pentru a determina acea „sinteză daco-romană” care a dat naștere poporului român.

Dar surpriza mea a fost și mai mare cînd am constatat pe „vîi” că nu numai bătrînii satului, dar chiar și copiii, pînă la ultimul, indiferent de vîrstă și sex, vorbește limba părinților, a bunicilor și a străbunicilor lor, iar tradiția spirituală ancestrală, este atât de bine conservată în cadrul acestor comunități românești, încît nu se deosebește cu nimic de cea din patria lor de origine, chiar din Munții Vrancei sau din orice altă parte a țării noastre.

Așa se face că odată cu inventarierea efectuată în acel spațiu ucrainean, am început să culeg o serie întregă de piese etnografice și folclorice, din aproape fiecare așezare cercetată.

Această colecție adunată cu migală timp de aproape trei ani neîntrerupti — fără nici-o pauză — a dispărut fără urmă datorită unor „evenimente” dușmănoase, de esență kominternistă, fără puțința de a fi recuperată sau refăcută, reconstituită.

Unele piese din această colecție unică, atunci cînd am operat o selecție riguroasă, în vederea elaborării unei lucrări cuprinzătoare, în colaborare cu colegul și prietenul meu Nicolae Betea, considerîndu-le mai puțin complete, le-am dat la o parte — în special descîntece —, pentru a fi aruncate. Schimbîndu-mi locuința am luat, la noul meu domiciliu din str. Jules Michelet nr. 17, întreaga colecție selectată, și am lăsat, în coșul de hîrtii, la vechea mea locuință din Calca Victoriei, colț cu str. Piața Anzei, filele cu piesele incomplete și mai puțin semnificative sau dubluri.

Au trecut anii ... Prietenul meu, avocatul Neiger, la care locuisem doar cîteva luni, neștiind că eu le pusesem în coșul de hîrtii, aflat în biroul său, spre a fi aruncate la gunoi de femeia de serviciu, mi le-a păstrat, iar cînd ne-am revăzut, în anul 1955, mi le-a restituit.

Această întîmplare fericită m-a repus în posesia doar a unei mici părți din cercetările mele; cu părere de rău că acestea sînt departe de a fi cele mai reprezentative dar, totuși, îndeajuns de grăitoare pentru a se vedea și constata fără posibilități de tăgadă, că acești români băștinași, dizlocați din sudul Basarabiei sau din alte părți ale României, după altele generații de izolare totală nu și-au pierdut limba și nu și-au uitat tradiția ancestrală și cu atât mai puțin conștiința de români, chiar dacă își spuneau și își mai spun „moldoveni”, după numele provinciei și al „țării” din care au fost dizlocați ! Iar atunci cînd s-a pus problema recolonizării lor în sudul Basarabiei, au cerut în masă repatrierea în adevăratele locuri de baștină, de care se mai simțeau

legați. Dorința lor de a se repatria, părăsindu-și casele cu întreaga lor gospodărie de acolo, constituie o dovadă în plus că și-au păstrat intactă conștiința de români și dorința fermă de a reveni în patria lor de origine, chiar și după o perioadă de 160 de ani, adică după o perioadă de cince generații.

Precipitarea evenimentelor militare nu ne-a mai dat posibilitatea de a veni în întâmpinarea dorinței de repatriere a întregii mase de solicitanți.

Pentru că nu doresc ca cititorul să aibă sentimentul că prin afirmațiile mele aş dori să scot neapărat în evidență forța și vitalitatea neamului românesc, care, prin aceasta ne-ar deosebi de alte neamuri, mă simt obligat să informez cititorul că, afară de așezările coloniștilor români, am întâlnit, în același spațiu geografic, enclave asemănătoare, dar de etnie germană sau bulgară. Subliniez că atât așezările populare cu coloniști germani, ca și cele populate cu coloniști de origine etnică bulgară, își păstrau specificul întocmai ca și coloniștii români. Ceva mai mult. Cind bulgarii băștinași din orașul Berdiansk, de pe coasta Mării de Azov, au aflat că am sosit deja în această capitală de județ, știind eu ce mă ocup și că sînt venit din București, pentru a organiza colonizarea românilor băștinași în România (sudul Basarabiei), s-au constituit într-o delegație de circa 50 de bulgari, tineri și bătrîni, dar numai bărbați, care s-au aliniat în curtea locuinței mele de acolo, rugîndu-mă să le primesc „mesajul” pe care să-l trimit în Bulgaria la guvernul din Sofia, pe cale diplomatică (ei considerîndu-mă consul), ca acesta, adică guvernul bulgar, să intervină în favoarea lor spre a fi și ei recolonizați în Bulgaria, de unde, spuneau ei, fuseseră dizlocați . . .

Așadar, cazul românilor, de acolo, era și cazul și dorința coloniștilor bulgari care nu și-au uitat limba și obiceiurile lor strămoșești, fiind și ei stăpîniți de dorința recolonizării.

Trebuie să repet, subliniind că prima localitate care a fost recolonizată, a fost comuna Moldovanscaia, de lângă gara Krîmskaia din Caucaz, localitate care nici nu a fost cercetată de echipele noastre din cadrul I.C.S. Această colonizare a fost efectuată de către Armată, din dispoziția generalului de Corp de Armată Vasiliu Râșcanu.

Inițial, populația acestei așezări, din ordinul Guvernatorului Transnistriei Alexianu, a fost strămutată în județul Rîbnița, în două mici așezări din imediata apropiere a orașului de reședință a județului.

Cum prefectul județului mai sus pomenit, generalul Popescu Corbu, era un ortodox care nu suporta catolicii, ca să-i poată plasa pe toți cetățenii români dislocați din Caucaz, așa cum îi ordonase guvernatorul Alexianu, a evacuat pe toți locuitorii celor două așezări de pelerinaj catolice, obligîndu-i să părăsească imediat acele localități și chiar județul, și să iasă casele libere. Așa se face că românii sosiți cu trenul din Caucaz, au găsit casele libere, și așternutul „cald”, părăsit eu forța, în toată nopțile. Cu mare greutate și mult zburciun am reușit să obțin aprobările necesare readucerii în casele lor a polonezilor catolici izgoniți de prefectul Popescu Corbu și transferarea acestora în Basarabia.

Au trecut iarăși anii . . . De data asta mai mulți la număr timp în care nu am mai deschis dosarul în care mai păstram resturile unei anchete sociologice efectuată în Ucraina timp de aproape trei ani. Viața mi s-a scurs pe un alt drum al aceluiași destin întunecat, amar și obscur: destin hărăzit de mereu aceeași și aceeași sursă cinică și barbară. Colegul și prietenul meu, Nicolae Betea, eu care am stabilit să elaborăm o lucrare pe baza pieselor culese de mine și a informațiilor adunate de pe aceleași meleaguri ucrainene de amîndoi, a decedat.

Apoi, după ce am scăpat intrucitva de povara unor dureri fără sfîrșit și, ajungînd la cel de-al șaptelea deceniu al vieții mele, au început să mă năpădească amintirile, așa cum îi se întîmplă celor înaintași în vîrstă.

Așa se face că am redeschis dosarul în care mai păstram rămășițele culegerilor etno-folclorice dintre anii 1942-1944 și, cînd am văzut ce a mai rămas din noianul de culegeri de o valoare unică și inestimabilă, am simțit că mă sufer de durere, știind prea bine că, în afară de mine, din cei 18 cercetători din I.C.S., numai Ioan Apostol a mai cules unele piese folclorice legate în special de sărbătorile de iarnă, publicate în revista „Sociologie Românească”, editată de profesorul Dimitrie Gusti. Dar piesele lui Ioan Apostol au fost culese doar în spațiul de pe malul stîng al Bugului, din așa-numita „insulă românească” din apropierea Kirovogradului. Într-unele s-a înapoiat curînd la București după sosirea lui în satele ucrainene, fiind mobilizat nu și-a mai putut continua activitatea. Ceilalți cercetători nu au avut asemenea preocupări.

Am închis apoi dosarul abia răsfoit, așezîndu-l într-un fund de raft fără să fi putut citi măcar un singur rînd din piesele culese cu atîția zeci de ani în urmă. Dar, după repetate însoțiri determinate de frămîntări și zburciun, nu am mai putut rezista și, recitîndu-le, le-am aranjat într-o oarecare ordine, pe județe, oameni și așezări.

„Documente” VII

Și fișele mele, unele reconstituite din memorie, altele pe baza unor materiale care, prin minune, au fost salvate, ne oferă astăzi un material de inestimabilă valoare documentară. Tatăl-le.

1. *Ioan Căușneanu*, 83 de ani, fără școală, originar din comuna Novoignatievca, județul Mariupol de pe coasta Mării de Azov, astăzi județul Novoazovsk, la circa 750 de km. Est Cetatea Albă își amintește: Cu aproape 69--70 de ani în urmă, când era copil, din spusele bătrânilor satului, rezultă că aceștia, „ca să se răzlețească de turci”, și-au luat „högăția” în căruțe și s-au mutat cu toții în Novoignatievca, pe vremea Ecaterinei a II-a a Rusiei țariste *. Probabil că satul lor de origine din Basarabia s-a numit Dubovca. De acolo, la început, au plecat 200 de „dvoreni”. Aceștia s-au așezat în Ucraina în diferite locuri, formind comunități separate. În comună, adică în Dubovca, au mai rămas circa zece familii din care, la puțină vreme, s-au mai colonizat încă vreo cinci sau șase familii de „dvoreni”. De la bătrini mai primesc și alte informații referitoare la „istoricul” localității Novoignatievca: are o școală cu patru clase primare pînă în anul 1929, când s-au adăugat încă trei clase (semiletea). În anul 1933, școala s-a transformat în școală „mixtă” (adică mixtă), de limbă și de literatură „moldovenească”.

Secția de limbă „moldovenească” a durat doar cinci ani. (De reținut că în anul 1938 această secție, de limbă „moldovenească”, s-a desființat).

În acest interval de timp au terminat cursurile școlii „moldovenești” circa 18 elevi. Toți au rămas acasă, în sat, întrucît nu au fost primiți să urmeze cursurile mai departe fiind respinși la examenul de admitere pe motiv că nu cunoșteau suficient de bine limba și literatura rusă.

Aceștia ar fi putut merge, să urmeze cursurile în continuare în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, dar le era prea departe și, în afară de aceasta, după terminarea studiilor de acolo, nu li s-ar mai fi îngăduit să primească vreo slujbă în altă parte în afară de această „republică”.

Cel care a înființat Secția de „limbă moldovenească” în comună a fost Nichita Vasilievici (z lui Vasile) Colesnic, originar din Dubăsari, Transnistria. El a fost și directorul școlii din localitate. În anul 1937 însă, ne mărturisește mai departe informatorul nostru Ioan Căușneanu, a fost arestat și deportat, fiind acuzat că are legături cu serviciul de spionaj românesc.

Această falsă și tendențioasă acuzație i se trage din faptul că pleca des la Tiraspol, capitala Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești de atunci, pentru a procura cărți și manuale de limbă și de literatură „moldovenească”, pentru că în această „republică” funcționau școli de limbă „moldovenească”, dar puterea centrală nu asigura materialele didactice necesare învățămîntului în limba maternă.

Alți învățători de limbă „moldovenească” din localitate a fost Panfil (Panfilov) Teodor (Feodosie). Acesta a funcționat pînă în anul 1940, când a fost mobilizat și trimis pe front. El era originar din orașul Ribnița. A predat matematicile la cursul inferior. A rămas tot pînă în anul 1940, fiind și el mobilizat și trimis pe front. Învățătorul Prunză Teodor, originar din Camenca, Transnistria (R.S.S. M.), a lucrat la școala din localitate numai un singur an, tot la cursul inferior, după care a plecat în orașul Bălta, capitala județului cu același nume din Transnistria.

Toți cei patru învățători ar fi venit în localitatea Novoignatievca în același an, adică în 1931.

Petre Chirilă (Chirilovici) Demechei, din Camenca, a venit pentru clasa a IV-a, în primăvara anului 1937. Directorul fiind deportat, în locul lui a fost numit un ucrainean, pe nume Cazma Grigorovici Tatiko (cu alți învățători de limbă și literatură „moldovenească”). Pentru predarea limbii și literaturii moldovenești a venit învățătorul Ilieș Victor Sidorovici (al lui Isior), din Dubăsari, în anul 1933--1934, rămînînd în localitate pînă în anul 1940.

Învățători ruși au fost cinci. Învățătorii de limbă și literatură „moldovenească” erau obligați să predea concomitent și la clasele Secției de limbă și literatură rusă.

Secția „moldovenească” avea un număr de 20--25 de elevi. Cea de limbă și literatură rusă, peste 300 de elevi... Era și firesc acest lucru întrucît absolvenții Secției de limbă și literatură „moldovenească” nu aveau nici un viitor sigur după terminarea acestei Secții...

Din inițiativa directorului Colesnic, Axenia Iurievna Belibont, Vasile Nicolaevici Tomuza (Tomuța) și Alexandra Săranu (Tăranu), au urmat „tehnicul” din orașul Bălta, din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească (Transnistria) unde au absolvit cursurile respectivei școli tehnice, timp de trei ani. După absolvire, toți trei au primit post în R. S. S. M. și anume în localitatea Corolîna. După un an, Axenia Belibont a fost transferată în comuna Slobozia din județul Tiraspol, unde a rămas pînă la război.

* În limitele anilor 1762--1796, când țarina domnește peste împărăția rușilor (N.R.).

Acestor trei absolvenți ai „tehnicii” din orașul Balta nu li s-a permis să se napoieze în Ucraina în vederea ocupării unui post fie în localitatea lor de baștină, cum ar fi dorit-o, fie în altele pentru că Ministerul Învățământului din R. S. S. M. le-a comunicat oficial că, întrucât au fost instruiți pe cheltuiala R. S. S. M., acest lucru a fost făcut exclusiv în scopul de a fi utilizați în „Moldavia” *Mol „dava”* și nicidecum în altă republică din cadrul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice!

Așa cum ne-a relatat Ioan Căușneanu, ca și alți „subiecți” din localitatea Novoignatievca, județul Novoazovsk (la circa 753 de km. de Cetatea Albă din Basarabia), în această comună românească funcționau două biblioteci: cea a școlii, [care] avea cea. 1-250 de volume, iar cea a „Clubului” aproximativ 600 de volume, din care la „Secția moldovenească” erau 100 de volume. Toate aceste volume erau aduse de către fostul director-învățător Colesnic Nechita Vasilievici.

În sat era un teatru permanent și un cinematograful ambulant (rulai filme de trei ori pe săptămână). Operatorii veneau din localitatea Olievka, reședința de raion.

Ambulatoriu nu a existat în localitate, ci numai în Nicolaievka.

În localitate era o maternitate cu două paturi, unde funcționa o agentă sanitară și o soră medicală.

Justiția locală era condusă de un președinte al Judecătoriei sătești, de profesie jurist, ajutat de doi jurați aleși pe cîte doi ani fiecare. Ei aveau căderea să judece și să condamne numai la o amendă de pînă la 20 de ruble. Faptele mai mari și mai grave se judecau la raion.

Ocupația de bază a locuitorilor satului Novoignatievca era agricultura și creșterea viteilor mari și mici, cu precădere a ovinelor. Ei dispuneau de circa 80 de capete de oi, iar în proprietatea colhozului erau aproximativ 6 000.

2. *Moș Sava*, 79 de ani, fără școală, din comuna *Dunaievca*, județul Melitopol, la circa 3 km. nord de Marea de Azov și la 40 km. de orașul Melitopol, capitala județului, așezată pe malul gholului. Din spusele bătrînilor ai străbunicii, își amintește:

Moldovenii din comuna *Dunaievca* și-au botezat așezarea, care la început s-a numit „Dunăreni”, iar apoi, această denumire a fost rusificată, păstrîndu-și însă înțelesul de la început: Dunai înseamnă Dunăre, iar *Dunaievca*, este traducerea denumirii „Dunăreni”, adică cetățeni veniți de la Dunăre.

Acești oameni care au fost colonizați acolo, au venit cu căruțele din sudul Basarabiei fiind adunați din circa trei județe. Au plecat de acasă, din localitățile lor de origine din sudul Basarabiei, cu prilejul războinului ruso-turc.

Satele din Basarabia, din care au fost dizlocați străbunicii locuitorilor de azi ai comunei *Dunaievca*, de care își mai amintește moș Sava, erau: *Iscopolis* — din această localitate au fost majoritatea coloniștilor stabiliți în comuna *Dunaievca*, printre care familiile: *Ceahir*, *Stratovl*, *Pintilie-Pantelev* și alții; *Baimaclia* (familiile *Cirpală*, *Noiciu*, etc.); *Valea Parjului* (familiile *Budei*, *Jordan*, *Jacotă* etc.); *Ctamasir*; *Idiolu*; *Crocmaș*, familia *Mirza*; *Naroșei* (familia *Pană*); *Bolgrad* (familia *Moraru*).

În total, din aceste localități și din altele de care persoana chestionată nu-și mai poate aminti, au plecat 87 de familii și trei flăcăi necăsătoriți. Acești coloniști au fost conduși — însoțiți — de doi delegați de colonizare: *Sicoianu Traian* și *Moraru Dumitru*.

Cum cei doi delegați nu s-au înțeles între ei, neînțelegerea lor s-a soldat cu formarea a două grupe, cîte una pentru fiecare dintre cei doi delegați oficiali (nemaivoidînd să se așeze în același loc).

Astfel *Sicoianu Traian* a ales, pentru grupul său de coloniști, fosta așezare tătărească *Măituhai* (denumire tătărească care înseamnă „loc de mil”), atunci comuna „moldovenească *Dunaievca*”.

Tătarii care au locuit în comuna *Măituhai*, odată cu războinul Crimeci, au părăsit-o, la fel ca toți tătarii de pe acele meleaguri din Ucraina, de pe coasta Mării de Azov. Nu s-a petrecut același lucru cu tătarii din Crimeea. O mare parte dintre aceștia au rămas în vechile lor așezări.

Al doilea grup, condus de *Moraru Dumitru*, s-a așezat în comuna *Constantinoveca* din imediata apropiere de orașul *Melitopol*, reședința de județ.

Moș Sava își amintește că în *Ageapla* au venit 30 de familii (nu am identificat această așezare românească. Timpul nu mi-a mai îngăduit). Tot moș Sava îmi mai spunea că, în *Cuța*, au venit aproape 20 de familii. Probabil comuna *Cuța*, despre care ne vorbea interlocutorul nostru, era alta decît comuna *Cuțuveanca*, botezată după numele *Cuțuveanu*, comună pe care am cercetat-o. Cu privire la această comună, am aflat la fața locului că, în afară de cele 15—20 de familii de români basarabeni colonizați atunci, au mai fost colonizați, tot în același loc și în aceeași așezare, încă circa 35 de familii de bulgari. Menționez că județul *Berdiansk*, ca și alte județe din regiune, era populat și cu coloniști bulgari.

Această localitate — *Cuțuveanca* — se află în județul *Berdiansk*, județ așezat, din punct de vedere geografic, tot pe malul Mării de Azov, și anume între județele *Melitopol* și județul *Mariupel*, acum județul *Novoazovsk*.

Localitatea Cuțuvecanca din județul Berdiansk, este unica așezare în care s-a efectuat — din câte știu eu — , o colonizare mixtă : de români și de bulgari.

În această așezare numărul coloniștilor bulgari este sensibil mai mare decât al coloniștilor români stabiliți acolo cam la aceeași dată. Așa se poate explica faptul că în această așezare, nu am găsit copil sub 15 ani care să vorbească corect limba română. (Natural, este vorba de familiile de români, nu de cele de bulgari). În schimb și-au însușit cu toții, dar absolut cu toții limba bulgărească pe care o vorbea toată suflarea, adică întreaga comunitate de coloniști, indiferent de vîrstă și de sex.

Denumirea acestei localități fiind dată după numele Cuțuvecanu, probabil că acesta era considerat, la ora colonizării, cetățeanul cel mai luminat dintre ei și, care, tot probabil era și cel mai înstărit, cu o turmă de oi mai numeroasă decât a celorlalți ... Numele Cuțuvecanu se păstrează *neschimb*at. În perioada cercetării noastre era purtat de mai multe familii din această localitate.

ANTON RAȚIU